

BOCSI VERONIKA

MUNKAÉRTÉKEK A FELSŐOKTATÁSBAN

Bevezetés

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy a hallgatók munkaértékeit a gazdasági helyzetük, valamint a munkaerőpiacon történő jelenlétük segítségével próbáljuk megmagyarázni, illetve megkeressük a munkaértékek, illetve az értékpreferenciák közötti kapcsolatot. Az elméleti fejezetek bemutatják a munka és az érték fogalmának az összekapcsolódását, körbejárják a munkaértékek aktuális változásainak problematikáját, valamint a témában korábban megtörtént regionális elemzések eredményeit mutatják be. Az empirikus rész a HERD adatbázis³ kvantitatív elemzésén alapul, s az előbb felvázolt területeket a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, valamint a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet diákjainak mintáján elemezi.

Az értékek és a munka világának kapcsolata

A munka jelensége az értékpszichológia szemszögéből is releváns módon megközelíthető, hiszen ha áttekintünk a preferenciákat felmérő item-sorokon, azokban több, a munkával kapcsolatos tétel is szerepel: ilyen például a Rokeach(1973)-tesztben az „elvégzett munka öröme”, amely az egyik célértéket képezi. Más megközelítésben ugyanakkor a munka inkább az eszközértékek felé konvergál – gondolunk itt a szorgalmas vagy a törekvő itemekre.⁴ Azt is láthatjuk, hogy az értékek konstruálódásának folyamata a gazdasági alapokba is beágyazott (Keller 2008b), valamint a munka bizonyos értelmezései a társadalmi rétegződéshez illeszkednek (Weber 1982).

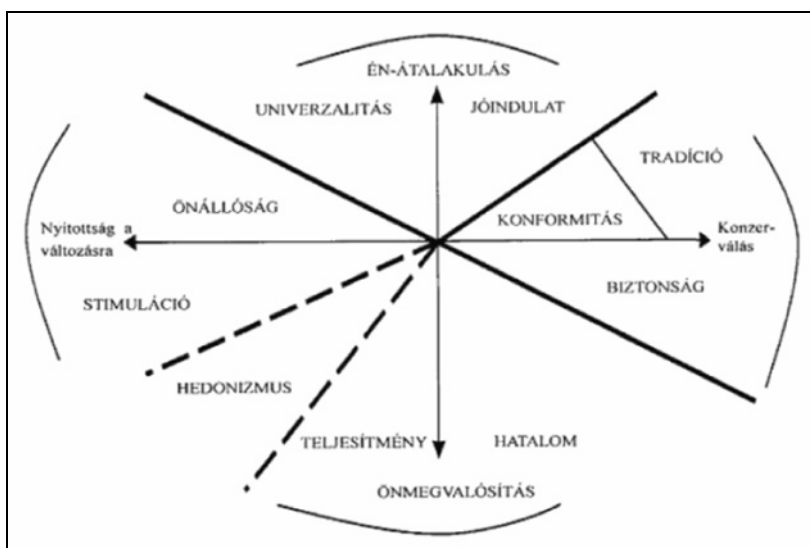
---

³ Higher Education for Social Cohesion. Cooperative Research and Development in Cross-border Area. Regisztrációs szám: HURO/0901/253/2.2.2. Vezető: Prof. Dr. Kozma Tamás.

⁴ Hogy az egyetemisták értelmezésében a munka cél és eszköz is lehet, arra a munkaértékek faktoranalízise fog rámutatni. Éppúgy látni fogjuk azt is, hogy az ideálisnak vélt munka bizonyos értékjegyekkel felruházható vagy önmagában is értéket képez, míg más esetben a munka „elkerülése” és minimalizálása tűnik vonzó alternatívának.

A Schwartz(1992)-féle modellre, amely az értékeket egy kétdimenziós térben helyezi el, a munka különböző értelmezései is kivetíthetők. A munka azon felfogása, amelynek célja a siker vagy az ambíció, az önmegvalósítás szférájához illeszkedik. Összefüggésbe hozható a munka jelenségével az önállóság szegmense, hiszen a kreativitás, illetve a szabadság ezen a területen is értelmezhető fogalmak. A konzerváláshoz kapcsolódó jegyek, mint a segítőkészség vagy az egyenlőség leginkább a segítő szakmák attitűdjeit képezik le. Úgy véljük, hogy a biztonság szférájában a munkajellegű tevékenységek leginkább abban a formában tudnak megjelenni, hogy a státus-megtartáshoz és a megszokott élet-színvonalhoz szükséges keretfeltételeket biztosítják, míg a hedonizmus és az stimuláció területe a monoton, mechanikus jellegű munkák vagy a munkaorientált életforma ellentettjeként is értelmezhető (1. ábra).

1. ábra
A tíz alapérték szerveződése Schwartz modellje szerint
 (forrás: Keller 2008a)

A munka értelmezéseinek egyfajta történeti megközelítését Weber (1982) adja, aki a protestáns etikával a munka felfogását a fenti modellben az önkiteljesítés irányába mozdítja el, még ha ennek a jelenségnek egyértelműen vallási jellegű magyarázata és teleológiája is van. A munka hivatássá és önértékké válása, az ahhoz való pozitívabb, más tartalmú viszony jól elkülöníthető a korábbi időszakokban domináns

értelmezéstől. Weber ugyanakkor nem tekintette teljesen egységesnek a korábbi korok gazdasági etikai rendszereit sem, s a különböző társadalmi csoportok esetében eltérő etikai konstrukciókról írt – ennek természetesen a munkára is vonatkozó kitételei is adottak (Weber 2009). A különböző társadalmi rétegek eltérő munkafelfogása, munkához kapcsolódó értékei és attitűdjei más elméletekben is megjelennek. Kiss (1997) munkaparadigma szerint gondolkodó emberképe inkább a mai társadalmak alsóbb szegmenseihez, valamint az idősebb generációk világképéhez illeszkedik, és modellez számunkra egy olyan személyiségstruktúrát, ahol a kereső munka az identitásképzés alapját képezi, s amiben a munka az emberi élet mindennapjait strukturálja és értelemmel tölti ki.

A szerző ennek mintegy az ellenpontjaként a szabadidő-paradigmát nevezi meg, amely esetében a hangsúlyok a munkától eltolódnak, s az énkép alapját immár a kötetlen tevékenységek jelentik. Mindez a fiatalabb generációk esetében, tehát az elemzésünk alanyait adó populációban válik megragadhatóvá az utóbbi évtizedekben. Ha az itt leírtakat a Schwartz-féle modellhez illesztjük, akkor a munkaparadigma a kördiagram alsó és jobboldali szegmensét öleli fel (jóllét, kiszámíthatóság, biztonság), míg a szabadidő-paradigma a hedonizmushoz illeszkedik. A munkaértékek distanciáinak generációkba való beágyazottságát, s az ide kapcsolódó itemek hátrébb sorolását más hallgatói vizsgálatok is megerősítették (Bocsi & Tornyai 2012b). Mindez magyarázható az ifjúsági életszakasz félfüggetlen jellegével, amelyet ha Inglehart (1997) szükségességi hipotézisével magyarázunk meg, választ kapunk a fiatalabb generációk posztmodern irányába gravitáló orientációjára. A munkától való elfordulás, keletkezzen akár a „munka elfogyásából”,⁵ akár az életstílus és szabadidő felértékelődéséből, negatívabb és passzívabb, az önkitaljesítéstől távol álló munkaattitűd kialakulását eredményezheti.

A fiatalok értékstruktúrájának ez irányba történő elmozdulása természetesen értelmezhető a munkaerőpiaci folyamatokkal is, hiszen az életpályák differenciálódása és kiszámíthatatlansága okán a munkába állás már nem képezheti fix, valamint minden esetben bekövetkező szakaszát a fiatalok életpályáinak (Kohli 1990). S ha a munkába állás meg is történik, az sok esetben atipikus munkarendet (Kóródi 2004),

---

⁵ Ennek hatása különösen annak fényében lehet hangsúlyos, hogy az államszocializmus hivatalos ideológiája kimondottan munkaközpontú volt. Füstös & Szokolczai (2013) a rendszerváltás utáni Magyarországon a munka értékének csökkenését mutatta ki.

nem bejelentett foglalkoztatást vagy olyan státuszú foglalkozást jelent, amely nem mindig kedvez a munka identitásképző és rendező erejének.⁶ A munkáról vallott elképzelésekre és gyakorlatokra ugyanakkor nem csak a rendszerváltás utáni munkanélküliség hatott, hanem az atipikus munkaformák megjelenése is. A projektmunkák megkövetelte életmód esetében például a munka és a szabadidő összekeveredik, a munkafolyamatok intenzitása hektikus lesz, s azok beleszűrődnek a korábbi nyugalmi periódusokba. Ugyanakkor mindez egyfajta alternatívát is kínál a nap nyolc órás, fix kezdő- és végponttal jellemezhető munkarenddel szemben.

A munkához való viszony, annak értelmezése a társadalmi egyenlőtlenségekhez is kapcsolható. Bizonyos aspektusai, mint például a munkavégzéssel kapcsolatos távlati tervek megléte, az időhorizontok mértékéhez és nagyságához illeszthető. Ez egyes esetekben a társadalmi mobilitást is megakadályozhatja (Lewis 1968), más alkalmakkor pedig az erre való „átállás” elősegítheti azt (Thomson 1990). A munka pozitív értéktelítettsége a társadalom alsóbb szegmenseiben is jelentős, ugyanakkor ez nem minden esetben jellemezhető a hatékonyság és a racionalitás fogalmaival. A középosztály Bourdieu(1978)-féle értelmezésében a munkaközpontú gondolkodás erős céleléréssel, a mobilitási és a rekonverziós lehetőségek tudatos ismeretével párosul, amelynek érdekében az inkriminált társadalmi csoportok jelenlegi igényeiket és vágyaikat elodázni képesek. A hatékonyság és a racionalitás sokkal inkább illeszkedik a középosztály gondolkodásához: mindez az egyes társadalmi rétegek eltérő munkaértelmezését támasztja alá. A társadalmi mobilitás és a munkaértékek sajátos kapcsolata, ha nem is direkt módon, de Lengyel (1989) történeti tárgyú elitkutatásiban is megjelenik.⁷ A munka proszociális értelmezése minden bizonnyal azokkal a társadalmi csoportokkal hozható kapcsolatba, ahol ez a beállítottság dominánsabbnak mutatkozik – a felsőoktatás területén például ilyenek az alacsonyabb presztízzsel bíró főiskolai karok diákjai (Veroszta 2010) vagy a női hallgatók csoportja (Bocsi 2012a).

---

⁶ Mills az atipikus munkarend és az alacsony státuszú munkahelyek együtt járását „Mc’munka” kifejezéssel jelöli. Ezeket a munkakörök általában fiatalok töltik be. (Mills 2004)

⁷ Itt a gazdasági elit három generáció segítségével történő megközelítésére gondolunk.

A hallgatók munkával, munkaattitűdjével kapcsolatos elméletek és kutatások rövid áttekintése

Ha az előbbi gondolatmenetből indulunk ki, miszerint a munkaértékek és attitűdök a társadalmi csoportokra jellemző sajátos rajzolatokat mutatnak, akkor a felsőoktatást vizsgálva azt kellene tapasztalnunk, hogy abban a középosztály értelmezése dominál. Ugyanakkor a diákok félfüggetlen életmódja elviekben el is távolíthatja a populációt a munkaközpontú gondolkodástól. A 90-es években kezdődő felsőoktatási expanzió az egyetemek és a főiskolák világát sokkal árnyaltabbá, szegmentáltabbá tette, amely már nem jellemezhető sem egységes hallgatói, sem pedig oktatói kultúrával (Pusztai 2010) - ezt továbbgondolva a munkaértékek területén is törésvonalaknak kell húzódnia. Tovább bonyolítja a képet a hallgatói munkavállalás és a diákmunkák rendszerének előretörése az elmúlt másfél évtizedben, amely a populáció egy jelentős hányadát különböző okok és célok által vezérelve a munkaerőpiac különböző szegmenseibe vezette. A diákokat a munka világa felé mozdíthatta el a bolognai képzési rendszer bevezetése, amely a hallgatók egy jelentős részének sokkal inkább hozta elérhető közelségbe a munkakeresés és vállalás időpontját. Természetesen az aktuális munkaerőpiaci tendenciákat is meg kell említenünk: Györgyi (2012) kutatásai alapján kijelenthetjük, hogy bár a diplomások aránya a munkanélküliek csoportján belül még mindig kedvezőnek mondható, az ezredforduló után már megragadhatóvá váltak a felsőfokú végzettségűek elhelyezkedési nehézségei. Korábban idéztük már a „munka elfogyásának” és az életpályák differenciálódásának a jelenségét – ez utóbbi tendencia mintha ezeket az elemeket a felsőoktatás korábban „királyi utat” biztosító életpályájába emelné be. Ha pedig azt mondtuk, hogy ott ez a jelenségekör egyrészt kiábránduláshoz, s egyfajta szabadidő-orientált életforma megvalósulásához vezethet, elképzelhetőnek tartjuk, hogy az egyetemek és a főiskolák világában a diákok egy részének a gondolkodását is ezek a trendek fogják jellemezni. Egy passzívabb, közönyösebb, értéksemleges választásokkal jellemezhető csoport meglétét egy, a Partium térségének felsőoktatását vizsgáló kutatás már bizonyította (Pusztai et al 2011). Másrészt viszont a szűkülő lehetőségek egyfajta versenyhelyzetet is teremtenek, amire a hallgatók egy másik csoportja reagálhat úgy, hogy mintegy „bedolgozza” magát a munkaerőpiacra, s ennek elemei mind a fizetett,

mind pedig az önkéntes munkák⁸ területét érintik. A munkaerőpiacon való jelenlét azonban nem minden esetben illeszkedik a hosszú távú munkaerőpiaci tervekbe – ennek lehet az oka egyszerűen a létfenntartás biztosítása (a nem tradicionális hallgatók számának növekedése, valamint az oktatás önköltsége minden bizonnyal megemeli ezt a típusú munkavállalást), vagy a szabadidős és fogyasztási szükségletek kielégítése. A hallgatói munkavállalás lehetőségeit természetesen a campusok közelében található munkalehetőségek spektruma is nagyban befolyásolja.

Az értékek konstruálódásának folyamatában ugyanakkor nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy az intézmények jelentős hatást gyakorolnak a diákok gondolkodási struktúrájára. A hatások komplex rendszerként értelmezhetők, hiszen nem pusztán az egyetemek és főiskolák manifeszt céljai irányadók, hanem a látens struktúrák is. A szakmai gyakorlatok, terepgyakorlatok és egyéb, a munkaerőpiaccal szimbiózisban megvalósuló tevékenységek egyfajta szocializációs folyamatot generálnak, amely azonban a felsőoktatás különböző szegmenseiben teljesen eltérő beállítottságok irányába mozdíthatja el a hallgatókat. Könnyű belátnunk, hogy mindezt a különböző tudományterületek, szakmák elhelyezkedési lehetőségei, az elérhető keresetek, valamint a kínált életpályák és munkarendek is alakítják – ugyanakkor az elérhető munkaerőpiaci pozíciók mintegy előzetes szűrőként is vonzhatják a bizonyos attitűdökkel és elképzelésekkel rendelkező diákokat.

A Debreceni Egyetemre (és a Partium más felsőoktatási intézményeire) fókuszáló kutatások eredményeiből már nagyvonalakban ismerhetjük a hallgatói munkavállalás és a munkához való viszony főbb jellemzőit. A TERD kutatás (The Impact of Tertiary Education on Regional Development)⁹ 2010-es adatbázisát elemezve, amely mester-szakos diákok karokra és intézményekre reprezentatív mintáján alapult, kijelenthetjük, hogy a diákok 60,4 százaléka rendelkezett munkatapasztalattal, ennek azonban csupán 16,5%-a jelentett rendszeres munkavégzést. A munkavállalás ténye és típusai (pl. alkalmi, rendszeres, önkéntes) a településtípusba való magas fokú beágyazódást mutatott (Bocsi & Szabó 2013). Fényes (2010) a régióban a diákok munkaattitűdjét gender szempontból elemezte, s jutott arra a következtetésre, hogy a

---

⁸ Az önkéntesség modern típusa (Fényes & Kiss 2009) távlati tervekkel és vélt megtérüléssel is jellemezhető, s az így végzett munka az önéletrajz bizonyos pontjaiba beleírható.

⁹ Tertiary Education and Regional Development, 2007-2010. OTKA number: T-69160, Projekt menedzser: Prof. Dr. Kozma Tamás.

férfiak sokkal inkább preferálják a flexibilis munkaidőt vagy a magasabb fizetést, míg a nők esetében előtérbe került a munka családi élettel való összeegyeztethetősége és felelősségteljessége is. A nemek munkához való viszonyulása nem mentes belső ellentmondásoktól és törésvonalaktól sem, hiszen a férfiaknál erőteljesebben jelent meg a teljesítményközpontú munka iteme mellett a „ne legyen megerőltető” kijelentés is. Pusztai (2013) szintén a TERD adatbázist felhasználva altruista, élményközpontú, kockázatminimalizáló, karrierorientált és függetlenségre törekvő orientációkat különített el – ezek a kategóriák a már korábban idézett Schwartz-féle tipológiában is jól értelmezhetők. A szerző úgy találta, hogy a magas státusú hallgatók erőteljesebb tudásorientációval jellemezhetők, de a körükben megfogható az élményközpontú munka dominánsabb jelenléte is, miközben a család társadalmi státusa és a munkaértékek között nem húzódott kapcsolat.

Hallgatók munkaértékeinek vizsgálata

Mint korábban említettük, az elemzésünkhöz a HERD kutatás több 2619 főt számláló mintáját használtuk fel - ugyanakkor ez az adatbázis három ország felsőoktatási intézményeire terjedt ki. Ezért leválasztottuk a magyarországi hallgatókat, akik a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola nappali tagozatos, alapszakos tanulói voltak (N= 1295). A lekérdezés a 2012-es év tavaszán történt karokra reprezentatív mintavétel segítségével.¹⁰ A magyarországi területre való szűkítést azzal indokolhatjuk, hogy az elemzésbe bevontunk olyan változókat is (pl. a hallgatói munkavállalás megléte, típusai), amelyek az országok között komoly különbségeket rajzoltak volna ki. Vizsgálódásunk során azt feltételeztük, hogy:

1. A gazdasági pozíció, amelyet a lekérdezés során objektív és szubjektív mutatókkal is feltérképeztünk, befolyásolja a munkaértékek faktorait. Úgy gondoltuk, hogy a proszociális munkaértékek a hallgatók kedvezőtlenebb gazdasági helyzetű csoportjaiban lesznek elfogadottabbak, míg a gazdasági tőkét nagyobb mértékben birtokló csoport a maximalista jegyekkel lesz leírható.

---

¹⁰ A kutatási eredményekről lásd bővebben:
<http://unideb.mskszmsz.hu/hu/kutatasi-eredmenyek>.

2. Feltételezésünk szerint a tanév közben történő munkavégzés a maximalista, valamint a családfenntartó faktorokkal rajzol ki kapcsolatot.
3. Az értékklaszterek esetében két összefüggést prognosztizáltunk: egyrészt a vallásos klaszter és a proszociális munkaértékek együttmozgását, másrészt pedig az ateista csoportban a maximalista faktor magas elfogadását.

A gazdasági tőke objektív mutatóit a tartós fogyasztási javakkal térképeztük fel, ugyanakkor a lekérdezés során elkülönítettük a családi, illetve a hallgatói tőkét. A kérdőívben a következő itemek meglétét vizsgáltuk: saját lakás vagy ház, nyaraló vagy hobbitelek, plazma vagy LCD tévé, számítógép vagy notebook, táblagép vagy e-book olvasó, mobil internet, mosogatógép, klímaberendezés, személyautó, okostelefon. Ezek mennyisége alapján (egy sincsen, egy van, több is van) képeztük a gazdasági tőke indexértékét, majd a diákokat közel 33%-os csoportokba osztottuk, s így elkülönítettük az alacsony, a közepes és a magas gazdasági tőkével bíró almintát. A gazdasági helyzet szubjektív megítélése során a hallgatóknak egy tízfokozatú skálán kellett pozicionálni magukat az országos, a baráti kör, valamint a diáktársak anyagi helyzetéhez viszonyítva (ebben az esetben a skálák mediánértékéhez viszonyítva alakítottunk ki egy attól kedvezőbb, illetve kedvezőtlenebb megítélésű almintát). A diákok munkavégzésének felmérése kapcsán a következő válaszlehetőségeket használtuk fel: szünetekben dolgoztam, tanév közben fizetett munkát végeztem, valamint nem fizetett, önkéntes munkát végeztem. Az értékpreferenciák vizsgálatakor egy tizenhat itemből álló értéksort alkalmaztunk, amelyek elemeit a diákok négyfokozatú skálán becsülték meg.

Elemzésünk első lépése során el kellett különítenünk a diákok munkaértékeit egy faktoranalízis segítségével. A faktorokat varimax módszerrel rotáltuk, és principal components becslést használtunk. A modellek kialakításakor figyeltünk arra, hogy változónként a magyarázott információ ne csökkenjen egy egység alá. A megőrzött információmennyiség 61,04% volt. Az illeszkedő faktorstruktúrát úgy tudtuk elérni, hogy 15 itemet tartottunk meg. A kérdőívben eredetileg 23 kijelentés vonatkozott a munkaértékekre, ezeknek a fontosságát a diákok négyfokozatú skálán értékelték. Az identifikált faktorokat az első táblázat mutatja be.

1. táblázat
Munkaértékek faktorai hallgatói mintában
(N=1295, saját táblázat)

	proszociális	családfenntartó	maximalista	kényelmes
Magas legyen az elérhető kereset.	-,108	,617	,244	,451
Egy állás biztos legyen (kicsi legyen az elbocsátás esélye).	,167	,769	-,044	,206
Jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra.	,007	,569	,376	,371
Olyan munka legyen, ahol az ember szabadon dönti el, hogy mikor dolgozik.	,157	,047	,209	,746
Emberekkel lehessen találkozni.	,723	,280	,168	,124
A munka hasznos legyen a társadalomnak.	,810	,097	,112	,079
A munka ne legyen megerőltető.	,221	,048	,022	,755
A munka lehetőséget adjon arra, hogy segíthess másokon.	,783	,065	,128	,112
A munka teljesítményközpontú legyen.	,062	,117	,656	,229
A munka mellett a családra is jusson idő.	,300	,682	,043	-,143
Egy csapat tagjaként dolgozhass.	,569	,188	,307	,206
Szakmai kihívást jelentsen a munka.	,290	,075	,787	-,070
A továbbképzés biztosított legyen.	,300	,239	,694	,035
A cég híres legyen.	,064	-,085	,597	,440
Bejelentett állás legyen.	,192	,676	,126	-,147

A proszociális faktor olyan munkaértékeket kapcsol össze, ahol a társas beállítottság a más emberekkel való kommunikáció lehetőségében, valamint a munkatársak irányában fogható meg, másrészt pedig segítő attitűdökkel társul. A családfenntartó faktor összekapcsolja a munkahely biztosságát, a keresetre vonatkozó kívánalmakat, és - némileg meglepő módon – a karrier lehetőségét, míg a maximalista faktor az egyéni fejlődés lehetőségét, a teljesítményközpontú munkavégzést, valamint a cég státusához kapcsolódó kijelentéseket egyesíti. A kényelmes faktor esetében az egyéni szabadság fontossága azzal a vágygal párosul, hogy az elvégzett munka ne legyen megerőltető. Láthatjuk, hogy a munkaértékek az egyes hallgatói kutatások során hasonló mintázatokat rajzolnak ki (vö. Pusztai 2013).

A következő lépésben megvizsgáltuk a gazdasági tőke objektív és szubjektív mutatóinak a munkaérték-faktorokkal való kapcsolatát. A faktorszakórokon elvégzett variancia-analízis esetében a szülők gazdasági tőkéje két, míg a hallgatóké egy esetben mutatott szignifikáns kapcsolatot (2. táblázat).

2. táblázat

A szülők és a diákok gazdasági tőkéjének, valamint a munkaértékek faktorainak kapcsolata

(ANOVA teszt, $p < 0,05$, $N = 1295$, saját táblázat)

	<i>családfenntartó faktor</i>	<i>maximalista faktor</i>		<i>maximalista faktor</i>
szülők gazdasági tőkéje alacsony	,0118	-,1875	hallgató gazdasági tőkéje alacsony	-,199
szülők gazdasági tőkéje közepes	,0949	-,123	hallgató gazdasági tőkéje közepes	-,003
szülők gazdasági tőkéje magas	-,1065	,339	hallgató gazdasági tőkéje magas	,151
<i>sig.</i>	<i>0,025</i>	<i>0,000</i>	<i>sig.</i>	<i>0,000</i>

A táblázatból leolvasható, hogy az objektívált mutató mindkét formája szoros és lineáris irányú kapcsolatot mutat a maximalista faktorial, mégpedig abban a formában, hogy a gazdasági tőkével való magas fokú

ellátottság megnöveli a teljesítményközpontú, önkiteljesítő munkaértelmezések valószínűségét. Mindez illeszkedik az elméleti fejezetben felvázoltakhoz, amely a magasabb státusú csoportok esetében prognosztizálta az ehhez hasonló munkaértékeket. A családfenntartó faktornak a szülők esetében mutatott szignifikáns kapcsolata egyrészt logikusnak tűnhet, hiszen a kedvező anyagi helyzetben lévő hallgatók kevésbé preferálják azokat az kijelentéseket, amelyek a munkahely tartóságával és biztonságával kapcsolatosak. Ugyanakkor mindez rámutat a pusztán materiális beállítottság és a magas társadalmi státus disszonáns viszonyára (ebbe a faktorba sorolódtak a karrier-tervek is), valamint láthatjuk, hogy a gazdasági tőke hiányosságai sem eredményeznek egyértelmű módon materiálisabb és anyagiassabb munkaértelmezéseket.

A gazdasági tőke szubjektív értelmezésére három viszonyítási pont mentén történt kísérlet (országos, baráti társaság, évfolyamtársak) – ezek faktorokkal való kapcsolatát a harmadik táblázat mutatja be.

3. táblázat

A gazdasági tőke szubjektív megítélése és a munkaértékek kapcsolata
(ANOVA teszt, $p < 0,05$, $N = 1295$, saját táblázat)

	<i>maximalista faktor</i>	<i>kényelmes faktor</i>		<i>maximalista faktor</i>	<i>kényelmes faktor</i>
megítélése kedvezőtlenebb az országos átlaghoz képest	-,103	,106	megítélése kedvezőtlenebb az baráti körhöz képest	-,099	,073
megítélése kedvezőbb az országos átlaghoz képest	,086	-,087	megítélése kedvezőbb az baráti körhöz képest	,104	-,078
<i>sig.</i>	<i>0,001</i>	<i>0,001</i>	<i>sig.</i>	<i>0,000</i>	<i>0,008</i>

	<i>maximalista faktor</i>
megítélése kedvezőtlenebb a csoporttársakhoz képest	-,096
megítélése kedvezőbb a csoporttársakhoz képest	,135
<i>sig.</i>	<i>0,000</i>

A fenti adatok kapcsán kijelenthetjük, hogy mintánkban a proszociális értékek a gazdasági tőke egyik formájába sem beágyazottak – a munka társas környezetéhez, a munkatársakhoz, valamint a segítő attitűdhöz kapcsolódó munkaérték-faktor a státus ezen dimenziójához nem kapcsolódik. A maximalista faktor a szubjektív dimenzió esetében a korábban megismert mintázatot mutatja, azaz a magasabb státus irányába mozdulva emelkedik ennek elfogadottsága. A kényelmes faktor rajzolata azonban a társadalom egészének mintázatához nehezebben igazítható – egybecseng például a Bourdieu által megrajzolt középosztály-képpel, ugyanakkor a munkaparadigma társadalmi beágyazottságával már kevésbé. Nem találjuk a nyomát ebben az összefüggésben a kedvezőlembb helyzet frusztráló hatása miatti mobilitási váagnak, a feltörekvés puritán munkaerőcsének és a lemondásnak. Arról ugyanakkor nem szabad elfeledkezni, hogy a diákok társadalmának alsó szegmense messze nem feleltethető meg a társadalom egészének alsóbb régióival.

Elemzésünk következő szakaszában arra teszünk kísérletet, hogy a diákok munkavállalásának három típusát a munkaértékek segítségével vizsgáljuk meg. Ezt a területet a kérdőív a tanév alatti fizetett munka, a nyári szünet idején történő, valamint a nem fizetett munkavégzés segítségével térképezte fel. Az első két esetben nem találtunk szignifikáns kapcsolatot, a nem fizetett munka esetében ugyanakkor három faktor is szoros összefüggést produkált (4. táblázat). A kapott adatokból kiolvasható, hogy az önkéntes munka egyértelműen összekapcsolható a proszociális munkaértékekkel, még ha a kapcsolat nem is lineáris. Abban a rajzolatban, hogy az alkalmankénti önkéntes munka esetében a legnagyobb a proszociális faktor jelenléte, az önkéntesség különböző típusainak megvalósuló gyakorlatait sejtjük.¹¹ Az az összefüggés is kiolvasható a táblázatból, hogy a mikroközösségi kapcsolatok – itt különösen a családra gondolunk – preferálása és ez a fajta tevékenység nem jár együtt, s a kényelmes faktor megléte sem generál önkéntes jellegű munkaformákat.

---

¹¹ A szakirodalom megkülönbözteti a tradicionális önkéntességet, amely leginkább kapcsolódik össze a segítő tevékenységekkel, illetve a modern (erről cikkünk egy korábbi részében már volt szó), valamint a kevert típust. Úgy véljük, a klasszikus segítő tevékenységek inkább jelennek meg alkalmi jelleggel a hallgatók életében.

4. táblázat

A nem fizetett munka kapcsolata a munkaértékekkel

(ANOVA teszt, $p < 0,05$, $N = 1295$, saját táblázat)

	<i>proszociális faktor</i>	<i>családfenntartó faktor</i>	<i>kényelmes faktor</i>
soha nem végezte	-,074	,063	,065
alkalmanként végezte	,230	-,154	-,187
rendszeresen végezte	,160	-,028	-,323
<i>sig.</i>	<i>0,000</i>	<i>0,033</i>	<i>0,000</i>

A három munkaformát kumulálva ezután egy munkaerőpiaci jelenlétet modellező indexértéket képeztünk, amelynek segítségével a gazdasági tőke esetében is használt technikával három almintát kialakítására került sor.¹² A munkaerőpiaci integráció ezen típusa a maximalista és a kényelmes faktorokat magyarázta. A kényelmes faktor rajzolata egyértelműnek mondható, hiszen egy, a munka elől leginkább menekülni igyekvő beállítottság ritkán járhat együtt egy magas fokú vagy akár részleges integrációval. A maximalista faktor esetében ugyanakkor láthatjuk, hogy az ide kapcsolódó munkaértékek (hatékonyság, felelősségteljes munka, továbbképzések) együtt mozognak a fizetett vagy nem fizetett kereső tevékenység aktív meglétével, de a részleges munkaerőpiaci integráció esetében a munkát az előbb leírtaknak megfelelő módon önértéknek és kihívásnak tekintő beállítottság magas fokú elutasításával találkozunk. Mindez megerősítheti az elméleti részben leírtakat, miszerint a diákok munkavégzése eltérő indokokkal és motivációs háttérrel történik meg. A bekapcsolódás tényével kapcsolatban különböző munkához való viszonyulások feltételezhetők, amelyek még csak nem is minden esetben társulnak pozitív attitűdökkel (5. táblázat).

---

¹² A válaszlehetőségek a következők voltak: soha, alkalmanként és rendszeresen. 0, 1 és 2 értékekkel számolva azt az eredményt kaptuk, hogy a hallgatói minta körülbelül egyharmada ($N = 446$) a munkaerőpiac semmilyen szegmensében nem vesz részt.

5. táblázat

A munkaerőpiaci integráció kapcsolata a munkaértékekkel(ANOVA teszt, $p < 0,05$, $N=1295$, saját táblázat)

	<i>maximalista faktor</i>	<i>kényelmes faktor</i>
nincs munkaerő-piaci jelenlét	-,010	,144
csekély munkaerő-piaci jelenlét	-,137	-,043
magas mértékű munkaerő-piaci jelenlét	,104	-,119
<i>sig.</i>	<i>0,004</i>	<i>0,001</i>

Az eddigi eredményeinkből kitűnt, hogy a gazdasági helyzet és a munkavállalás ténye a vártnál kevésbé magyarázta az identifikált munkaértékeket. Hogy azok beágyazottságáról pontosabb képet kapjunk, elemzésünkbe bevontuk az értékpreferenciák területét is. Az értékpreferenciák feltérképezésekor a leggyakrabban faktorokat képeznek, ugyanakkor jelen esetben független változóként volt szükségünk ezekre az itemekre, így a kérdőívben szereplő 16 érték segítségével klaszteranalízist végeztünk. A klasztereket nem hierarchikus, K-közép módszerrel és listweise eljárással képeztük, a legkisebb alminta elemszáma 287 fő volt. A klaszterközéppontokat a 6. táblázat ismerteti. Az értékpreferenciák kutatása során korábbi vizsgálataink már rámutattak arra, hogy a „vallásos hit” komoly törésvonalat képez (Bocsi & Tornyi 2012) – ez a HERD adatbázis értékklaszterei esetében is megmutatkozott, hiszen az első két hallgatói csoport legkönnyebben ennek az itemnek a segítségével volt megragadható. A vallásos klaszter esetében megfigyelhető az anyagi javak elutasítása, míg az ateista klaszter esetében egyes posztmodern jegyek relatíve magas pozicionálását dokumentálhatjuk (pl. szabadság, igaz barátság, érdekes élet). A harmadik és a negyedik csoportot sajátos értékválasztások jellemzik: a humanista-nyitott klaszter magas skálaértékekkel bír a legtöbb item területén, míg a közönyös csoport negatív választásokat produkál. Szemléletes, hogy mely értékek esetében nem jellemezhető ez utóbbi alminta a legalacsonyabb értékekkel (hatalom, anyagi javak, vallásos hit, politika és közélet).

6. táblázat
Klaszterközepponatok az értékklaszterek alapján
(N=1278, saját táblázat)

	<i>vallásos</i>	<i>ateista</i>	<i>humanista-nyitott</i>	<i>közönyös</i>
belső harmónia	3,848	3,760	3,898	3,190
hatalom, ellenőrzés mások felett	1,442	2,030	2,635	2,019
szabadság	3,702	3,742	3,862	3,109
békés világ	3,772	3,569	3,853	3,108
család biztonsága	3,991	3,916	3,938	3,513
haza, a nemzet védelme	3,441	2,895	3,586	2,701
szerelmem/boldogság	3,848	3,862	3,901	3,433
társadalmi rend, stabilitás	3,534	3,386	3,764	2,946
tiszteletreméltó szokások megőrzése	3,596	3,059	3,668	2,820
vallásos hit	3,263	1,366	2,904	2,287
eredetiség, fantázia	3,441	3,291	3,638	2,963
anyagi javak, pénz	2,705	3,196	3,564	2,884
műveltség	3,625	3,558	3,873	3,012
igaz barátság	3,874	3,901	3,927	3,256
érdekes élet, élmények	3,616	3,681	3,866	3,112
politika, közélet	1,888	1,855	2,829	2,111
<i>n</i>	312	360	319	287

Utolsó lépésként az értékklaszterek munkaérték-faktorokkal való kapcsolatát vizsgáltuk meg (7. táblázat), s minden esetben igen szoros összefüggésekre bukkantunk. A vallásos klaszter fokozottan volt jellemezhető a proszociális munkaértékekkel – úgy tűnik, a vallásos diákok erőteljes makroközösségi orientációja a munkaerőpiaci elképzeléseikben is megragadható. Szintén pozitív a családfenntartó faktorról mutatott kapcsolat, a teljesítményelvű munkát is jelképező maximalista munkaértékek esetében azonban negatív összefüggés olvasható le, s a kényelmes faktor esetében is komoly elutasítással találkozunk. Az ateista almintára leginkább a családfenntartó munkaértékek lesznek jellemzők. Kiemelendő, hogy a maximalista munkaértékeket mind a két előbb említett klaszter elutasítja. A humanista-nyitott csoport esetében,

akiket döntően pozitív értékválasztások jellemeznek, a legalacsonyabb elfogadottsággal a családfenntartó faktor bír – úgy tűnik tehát, hogy a nyitott gondolkodási struktúra az esetükben a munkaerőpiacra áthelyeződik. Némileg meglepőnek mondható a kényelmes faktor kiugró elfogadottsága az esetükben. Ugyanakkor emlékeznünk kell arra, hogy ebben a faktorban jelent meg a munka megválasztásának szabadsága is, valamint az is könnyen elképzelhető, hogy egy szabadidő- és művelődésorientált életmód esetében a munka nem öncél, hanem a szükséges feltételeket biztosító tényezőként jelenik meg a diákok életében. A közönys értékválasztások a munkaerőpiaci elképzelésekre is kihatnak, lévén a klaszter egyedül a kényelmes faktorról mutatott pozitív irányú kapcsolatot. Az értékpreferenciákról tehát összességében azt mondhatjuk, hogy a munkaértékeket sokkal inkább magyarították, mint a gazdasági tőke vagy a munkaerőpiaci jelenlét, s hatásuk a proszociális beállítottságra is kiterjedt.

7. táblázat

Az értékklaszterek kapcsolata a munkaérték-faktorokkal (ANOVA teszt, $p < 0,05$, $N = 1278$, saját táblázat)

	<i>proszociális faktor</i>	<i>családfenntartó faktor</i>	<i>maximalista faktor</i>	<i>kényelmes faktor</i>
vallásos	,306	,058	-,093	-,350
ateista	-,099	,260	-,066	-,114
humanista-nyitott	,227	,059	,263	,244
közönys	-,252	-,356	-,188	,052
<i>sig.</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>

Összegzés

Tanulmányunk lezárásaként először is meg kell vizsgálnunk a felállított hipotéziseinket. Első feltételezésünk arra vonatkozott, hogy a proszociális munkaértékek a hallgatók kedvezőtlenebb gazdasági helyzetű csoportjaiban lesznek elfogadottabbak, miközben a gazdasági tőkét nagyobb mértékben birtokló csoport a maximalista jegyekkel lesz leírható. Megállapításunknak azonban csak a második fele állta meg a helyét, mert a maximalista munkaértékek rendre kedvezőbb pozíciót kaptak a magasabb gazdasági státusú diákok körében, ugyanakkor a proszociális beállítottság nem volt beágyazva a gazdasági tőkét mérő

független változóba. Második hipotézisünk esetében ugyancsak a maximalista faktorra vonatkozó előfeltevésünket tekinthetjük bizonyított-nak: a rendszeres tanévközbéli munkavégzés egy teljesítményorientált, munkában kiteljesedni tudó beállítottsággal mozog együtt. Az értékpreferenciákra harmadik hipotézisünk vonatkozott: egyrészt a vallásos klaszter és a proszociális munkaértékek együttmozgását, másrészt pedig az ateista csoportban a maximalista faktor magas elfogadását szerettük volna megragadni, azonban kapcsolatot csak a vallásos klaszter és a proszociális munkaértékek mutattak.

Az elméleti keretek felvázolása során arra törekedtünk, hogy a munkaértékeket az értékpszichológia irányából közelítsük meg. Ennek érdekében mutattuk be az általunk relevánsnak vélt modelleket és elméleteket, valamint a jelenségkört igyekeztünk a felsőoktatás világához kapcsolni, kiemelve olyan folyamatokat, amelyek a diákok munkaattitűdjeit is átalakíthatják (pl. felsőoktatási expanzió, munkaerőpiaci esélyek). Úgy véltük, hogy a hallgatók munkaerőpiaci elképzelései igen diffúz képet mutatnak, és annak beágyazottsága különböző változók mentén formálódik ki. Jelen tanulmányban arra nyílt lehetőségünk, hogy a gazdasági tőke különböző típusai, a munkavállalás formái, valamint az értékpreferenciák mentén vizsgáljuk meg a munkaértékfaktorokat. Várakozásaink ellenére a gazdasági tőke mutatói relatíve kevés összefüggést produkáltak – azt azonban biztosan kijelenthetjük, hogy a teljesítményelvű, felelősségteljes munka képét elfogadó csoport a magasabb státusú hallgatók és a rendszeres munkavégzők körül kerül ki. Az értékpreferenciák területe jóval intenzívebb kapcsolatot mutatott a munkaértékekkel – úgy tűnik tehát, hogy a diákok értékpreferenciái és a munkára vonatkozó elképzeléseik szorosan együtt mozognak, s az előbbiek nagymértékben határozzák a kereső tevékenység makro- vagy mikroközösségi orientációját és a munka önértékét, vagy eredményezhetnek egy olyan attitűdöt, amely leginkább a munka „elszenvedésével” rokonítható.

Hivatkozott irodalom

- BOCSI V. (2012a): The Relationship between Social Gender and the World of Values in Higher Education. In.: *Center for Educational Policy Studies Journal*, vol. 2. (2012). issue 4. 111-126.
- BOCSI V. & TORNYSI ZS. ZS. (2012b): A vallás értékszociológiai vizsgálata egy regionális elemzés tükrében. In.: Földvári M. – Nagy G. D. (szerk.): *A vallás a keresztény társadalom után*. Szeged. Belvedere Meridionale, 173-198.
- BOCSI V. & SZABÓ D. (2013): Examination of students' labour market attitudes reflected in a regional study. In.: Angyalosi G, Munnich Á, Pusztai, G (eds.) *Interdisciplinary Research in Humanities*. Nyitra (Szlovákia), Konstantin Filozófus Egyetem (megjelenés alatt).
- BOURDIEU, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- FÉNYES H. *A nemi sajátosságok különbségeinek a vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányának felszámolódása?* Debrecen, Egyetemi Kiadó.
- FÉNYES HAJNALKA & KISS GABRIELLA (2011): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség*, 2. évf. 1. sz. 35-48.
- FÜSTÖS L. & SZAKOLCZAI Á. (2013): Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977-1998).
<http://www.mtapti.hu/mszt/19993/fustos.htm>
Letöltés ideje: 2013.02.08.
- GYÖRGYI Z. (2012): *A képzés és a munkaerőpiac. Találkozások és töréspontok*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- INGLEHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Changes in 43 Countries*. Princeton, Princeton University Press.
- KELLER T. (2008a): Értékrend és társadalmi pozíció. In. Füstös L., Guba L. & Szalma I (szerk.) *Társadalmi regiszter 2008/1*. 47-77.
- KELLER T. (2008b): A modernizációs folyamat hatása az értékrendre. In: S. Nagy K. & Orbán A. (szerk.): *Értékek és normák. Interdiszciplináris megközelítés*. Budapest, Gondolat Kiadó. 387-418.
- KISS G. (1997): Munka és szabadidő. In.: Kiss G.: *Korunk alapszavai*. Debrecen, Nullpont Kulturális Egyesület, 9-37.

- KOHLI, M. (1990): Társadalmi idő és egyéni idő.
In.: Gellériné L. M. (szerk.): *Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 175-212.
- KÓRÓDI, M. (2004). *A munkaattitűdök vizsgálatának szerepe az oktatás és a munka világa közötti kapcsolat értelmezésében*. Kézirat. Neveléstudományi Doktori Program Archívuma, Debreceni Egyetem.
- LENGYEL GY. (1989): *Vállalkozók, bankárok, kereskedők*. Budapest. Magvető Kiadó.
- LEWIS, O. (1968): *Sanchez gyermekei*. Budapest, Európa Kiadó.
- MILLS, M. (2004): Demand for flexibility or generation of insecurity? The individualization of risk, irregular work shifts and Canadian youth, *Journal of Youth Studies*, vol 7. no. 2. 115-139.
- PUSZTAI G. (2013). A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In.: Kun A. I. & Polónyi I. (szerk.): *Északalföldi régió oktatási helyzete. Képzés és munkaerőpiac*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 9-28.
- PUSZTAI G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- PUSZTAI G., Ceglédi T., Nyüsti Sz., Bocsi V. & Madarász T. (2011): Láthatatlanok? Létezők? Közönyösek? *Educatio*, 20. évf. 2011. 1. szám. 271-280.
- ROKEACH, M. (1973): *The Nature of Human Values*. Free Press, New York.
- SCHWARTZ, S. H. (1992): Universals in the Content and Structure of Value: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In: Zanna, M. P. (ed): *Advances in Experimental Social Psychology*. New York, New York. pp. 1-65.
- THOMPSON, E. P. (1990): Az idő a munkafegyelem és az ipari kapitalizmus. In.: Gellériné L. M. (szerk.): *Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 60-116.
- VEROSZTA ZS. (2010): *Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel. A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értékstruktúrák feltárása*. PhD értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola.
- WEBER, M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások. Gondolat Kiadó, Budapest.
- WEBER, M. (2009): A világvallások gazdasági etikája. Gondolat Kiadó, Budapest.